

Альона Василівна ПІВЕНЬ

старший викладач кафедри організації
виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного
університету сільського господарства імені Петра Василенка

ORCID ID: 0000-0002-3795-1112

E-mail: alenapiven2017@gmail.com

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРОВАНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Півень, А. В. Структурні особливості інтегрованих об'єднань підприємств агропромислового виробництва [текст] / Альона Василівна Півень // Український журнал прикладної економіки. – 2019. – Том 4. – № 3. – С. 386–392. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Дослідження присвячено визначенню сутнісного наповнення інтеграції як процесу, розкриттю особливостей інтегрованих об'єднань в розрізі їх структури, враховуючи специфіку агропромислового виробництва. Теоретичною основою аналізу стало розуміння інтеграції суб'єктів господарювання як багаторівневого процесу системного перетворення, що передбачає якісні зміни на кожному етапі інтеграційного зростання. Виходячи з розуміння значення суб'єкта як елемента структури інтегрованих об'єднань представлено диференціацію понять «суб'єкт» і «суб'єктивний фактор». Визнано, що господарюючий суб'єкт виступає як носій певних властивостей і потенційних можливостей, зокрема – інтеграційних, а суб'єктивний фактор – дія суб'єктів, спрямована на досягнення певної мети.

З метою забезпечення методологічного апарату якісного системного аналізу потенційних видів, форм і методів формування інтегрованих об'єднань підприємств агропромислового виробництва з урахуванням специфічних цілей об'єднання запропоновано типологію типів (видів) інтеграції, яка включила децентралізовану інтеграцію, частково централізовану інтеграцію, централізовану інтеграцію. Виділено рівні інтеграції господарюючих суб'єктів у відповідності до елементів, що входять в інтеграційне об'єднання: рівень фірмової взаємодії, рівень корпоративної взаємодії, рівень галузевої взаємодії. Розкрито структурні особливості функціонування інтегрованих структур агропромислового виробництва на кластерних засадах (в основі яких лежить раціоналізація трансформаційних перетворень в сфері міжгалузевого обміну, структурна реорганізація та інноваційно-інвестиційна модернізація підприємств-учасників об'єднань, підвищення рівня економічної ефективності та конкурентоспроможності за рахунок отримання синергетичних ефектів економічної взаємодії), а також на засадах формування стратегічних альянсів. Досліджено мережеві зв'язки в розвитку кластерних структур з акцентом на ступені інтеграції суб'єктів цих зв'язків.

Сформульовано імператив стратегічного управління структурними параметрами інтеграції в агропродовольчому комплексі – організація корпоративних структур у формі промислово-соціальних кластерів, що є ядром навколо якого групуються підприємства-постачальники і підприємства-споживачі інших галузей, що знаходяться в тісних коопераційних зв'язках з кластерним ядром територіально-промислового комплексу.

Ключові слова: агропромислове виробництво, аграрні підприємства, інтегровані об'єднання, кластери, стратегічні альянси.

**STRUCTURAL FEATURES OF AGRICULTURAL MANUFACTURING COMPANIES
INTEGRATED ASSOCIATIONS**

Abstract

The study is devoted to defining the essential content of integration as a process, revealing the features of integrated associations in terms of their structure, taking into account the specifics of agro-industrial production. The theoretical basis of the analysis was the understanding of the economic entities' integration as a multi-level process of systemic transformation, which implies qualitative changes at each stage of integration growth. A concepts differentiation of the "subject" and "subjective factor" is presented based on the meaning understanding of the subject as a structure element of integrated associations. It is recognized that the economic entity acts as a carrier of certain properties and potentials, in particular – integrative, and subjective factor – the action of the subjects aimed at achieving a specific goal. In order to provide a methodological apparatus for qualitative systematic analysis of potential types, forms and methods of forming integrated associations of agricultural production enterprises, taking into account the specific objectives of the association, a typology of integration was proposed, which included decentralized integration, partially centralized integration and centralized integration. The levels of economic entities integration according to the elements that are part of the integration group are highlighted: the level of enterprise interaction, the level of corporate interaction, the level of industry interaction. Structural peculiarities of integrated structures functioning of agroindustrial production on cluster bases (based on rationalization of transformations in the field of interbranch exchange, structural reorganization and innovation-investment modernization of the enterprises-members of the unions, improvement of the level of economic efficiency and competitiveness due to obtaining synergistic effects of economic interaction) and on the basis of strategic alliances are disclosed. Network connections in the cluster structures development with an emphasis on the integration degree of these connections subjects are explored. The strategic management imperative of the integration structural parameters in the agro-food complex is formulated – the corporate structures organization in the form of industrial and social clusters, which is the nucleus around which suppliers, enterprises and consumers of other industries are closely connected with the cluster core of the territorial-industrial complex.

Keywords: *agro-industry, agrarian enterprises, integrated alliances, clusters, strategic alliances.*

JEL classification: F15; O13

Вступ

Ключовим результатом реформування аграрної сфери національної економіки стало поглиблення процесів агропромислової інтеграції, створення інтегрованих структур. Вказані обставини визначають основні детермінанти економічної поведінки аграрних підприємств. При цьому зростання рівня концентрації виробництва та капіталу, концентрація земельних і матеріальних ресурсів, підвищений рівень економічної ефективності функціонування інтегрованих об'єднань у порівнянні з іншими групами товаровиробників обумовили диспропорції й зрушення в конкурентному середовищі цільових ринків збуту продукції аграрних підприємств, а також визначили пріоритети розвитку ресурсних ринків. В свою чергу, активізація процесів інтеграції, заснованої на консолідації, специфікації активів, централізації управлінських функцій, сприяє трансформації організаційно-економічної взаємодії суб'єктів агропромислового виробництва, забезпеченню зростання керованості міжгалузевого обігу ресурсів і капіталу за рахунок переведення ринкових ланцюгів

створення доданої вартості в регульований економічний простір. Відповідно, пріоритети економічного розвитку підприємств агропромислового виробництва визначаються відповідними інституційно-господарськими детермінантами, а також рівнем розвитку організаційно-економічних механізмів, інструментів та систем управління інтеграційними процесами в менеджменті підприємств.

Методологічну базу дослідження інтеграції в економіці складають роботи Г. Гегеля [1], О. Косіюка [2], В. Кедрова [3], Г. Павельціга [4], Г. Спенсера [5], В. Енгельгардта [6] та інших, які розглядають логіко-методологічні та загальнотеоретичні проблеми інтеграції.

Питання агропромислової інтеграції стало предметом дослідження таких українських вчених – економістів як: О.Ю. Амосов, Ю.І. Данько, О.Ю. Єрмаков, Ю.О. Зайцев, О.О. Красноручський, І.О. Крюкова, Ю.О. Лупенко, Т.Г. Маренич, Л.О. Мармуль, В.М. Онегіна, В.М. Орел, Б.О. Язлюк, І.Б. Яців та ін. Дослідження в цій сфері переважно націлені на вирішення конкретних науково-прикладних завдань інтеграції підприємств окремих виробничих комплексів. У цьому зв'язку актуальним і необхідним залишається розробка дієвої теоретичної концепції функціонування інтегрованих об'єднань підприємств агропромислового виробництва з акцентом на їх структурних особливостях.

Мета й завдання статті

Мета дослідження – на основі визначення сутнісного наповнення інтеграції як процесу розкрити особливості інтегрованих об'єднань в розрізі їх структури, враховуючи специфіку агропромислового виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження

Ми дотримуємося підходу, в рамках якого інтеграція суб'єктів господарювання розглядається як багаторівневий процес системного перетворення, що передбачає якісні зміни на кожному етапі інтеграційного зростання.

Вихідним пунктом в дослідженні економічного змісту інтеграції господарюючих суб'єктів, безсумнівно, є уявлення про наявність та взаємодію господарюючих суб'єктів – її носіїв. Інтеграція за своєю соціальною природою є результат взаємодії економічних суб'єктів. Отже, якщо ми хочемо зафіксувати це суспільне явище, необхідно насамперед визначити наявність його взаємодіючих сторін, його носіїв, що спочатку можна розглядати як певну емпіричну даність.

Відомо, що економічну науку суб'єктивний фактор цікавить не взагалі як такий, а в міру його участі в економічному житті. В цьому зв'язку, на наш погляд, слід розрізняти суб'єкт взагалі та суб'єктивний фактор зокрема: господарюючий суб'єкт виступає як носій певних властивостей і потенційних можливостей, зокрема – інтеграційних, а суб'єктивний фактор – дія суб'єктів, спрямована на досягнення певної мети.

Господарюючі суб'єкти виступають активним самостійним початком інтеграції. Як нам видається, взаємодія між різно об'єктивованими суб'єктами – єдино можлива форма прояву інтеграції господарюючих суб'єктів. При цьому суб'єкти виробничих відносин і є суб'єктами інтеграції, а економічні категорії як абстракції виробничих відносин одночасно виступають і як категорії інтеграції.

Дослідження інтеграції господарюючих суб'єктів нерозривно пов'язано з теорією організації систем. У науковій економічній літературі міцно закріпилася теза про те, що інтеграція є системне утворення, постійно функціонуюча єдина система, справедливо піднімаються питання про зв'язок поняття «інтеграція» з такими, як «цілісність», «системність», «комплексність». Висловлюються думки про те, як відбувається виникнення і розвиток інтеграції як системного, цілісного утворення. Відзначається, що поняття «система» і «інтеграція» нерозривно пов'язані. «В основі будь-якої системи лежить інтеграція. Інтегральна цілісність або інтегральна єдність є атрибутивною властивістю системного утворення» [7].

Економістами запропоновано ряд критеріїв класифікація типів (видів) інтеграції. Вважаємо, що основними критеріями розмежування типів інтеграції суб'єктів господарювання є ступінь централізації виробничо-господарських і управлінських функцій, добровільність участі підприємств і організацій в об'єднанні, наявність або відсутність господарської самостійності. На основі запропонованого підходу можна виділити наступні типи (види) інтеграції:

- децентралізована інтеграція – взаємодія суб'єктів господарювання, заснована на довірі контрагентів, їх діловій репутації й реалізується, як правило, без звернення до правової системи, за допомогою укладення контрактів, системи господарських договорів в разі об'єднання (поглинання або злиття);

- частково централізована інтеграція – взаємодія, заснована на ринковій координації або ієрархічній субординації, поєднує кошти та зусилля ряду господарюючих суб'єктів і зобов'язує їх до виконання рішень органів управління не по всьому спектру діяльності, а тільки за заздалегідь обумовленою, зафіксованою в спеціальній угоді й чітко обмеженою частиною діяльності кожного учасника;

- централізована інтеграція – взаємодія, заснована на жорсткій ієрархії та субординації, централізації більшості або всіх функцій і сфер діяльності. Свобода вибору господарюючими суб'єктами каналів взаємозв'язків з постачальниками й споживачами жорстко обмежується центром, який руйнує ринкові структури, володіючи винятковим правом приймати рішення про створення або ліквідацію підприємств, їх розмір, оснащення факторами виробництва, масштаби і форми їх діяльності, ціни на вироблену продукцію.

Особливий інтерес в сучасних умовах представляють інтегровані структури частково централізованого типу. А. Баришніков вказує: «Саме децентралізовані об'єднання дозволяють вирішити протиріччя між необхідністю тісної інтеграції господарюючих суб'єктів з метою підвищення сукупної ефективності їх діяльності та неможливістю повного включення в цю інтеграцію по всьому спектру своєї діяльності» [8]. Як відомо, такі ситуації вельми нерідкі й особливо при міжгалузевій взаємодії.

Принциповий висновок про можливість і доцільності об'єднань з частковою централізацією зроблений О. Лацисом: «... об'єднання виникає там, де з'являється бодай спільність деяких економічних зв'язків (наприклад, спільний збут продукції) групи підприємств, що залишаються незалежними у всіх інших відносинах» [9]. Іноді він заперечується на тій підставі, що торгово-збутова єдність обов'язково повинна доповнюватися виробничою. Звичайно, еволюція інтеграції суб'єктів господарювання від взаємодії в торгово-збутовій сфері до виробничої єдності й на цій основі переростання децентралізованих типів інтеграції в частково і повністю централізовані можлива. Проте таке розуміння перспективних напрямків розвитку децентралізованих типів інтеграції, на наш погляд, не є повним. Не виключаючи можливості даного напрямку, не можна не враховувати та принципово інший шлях. Йдеться про стабільність і навіть розширення умов доцільності часткової інтеграції підприємств. Справа в тому, що в сучасних умовах предметом такої інтеграції може бути далеко не тільки торгова, комерційна діяльність. Ефективним є використання різноманітних форм часткової інтеграції, в її сферу можуть включатися різні етапи й стадії відтворювального циклу в різних поєднаннях: НДДКР, бізнес-планування, підготовка кадрів, зовнішньоекономічні зв'язки, екологічні заходи тощо.

Економічні форми інтеграції суб'єктів господарювання реалізуються, як впливає з українського законодавства, шляхом створення декількох правових форм об'єднань юридичних осіб: об'єднань у формі асоціацій і союзів, некомерційних партнерств; об'єднань, заснованих на договорі простого товариства, в тому числі негласні товариства; об'єднань у формі акціонерних товариств з дочірніми товариствами; холдингових компаній і фінансових холдингових компаній. Вважаємо, що необхідно

виділяти три основних рівня інтеграції господарюючих суб'єктів у відповідності до елементів, що входять в інтеграційне об'єднання: 1) рівень фірмової взаємодії – характерний для реалізації інтеграційних інтересів всередині господарюючого суб'єкта; тут інтегруються елементи, які не мають великих розмірів, основні мотиви такої інтеграції пов'язані з реалізацією технологічної доцільності; 2) рівень корпоративної взаємодії – представляється вертикальною інтеграцією, що здійснюється на субординаційно-ієрархічних засадах, для нього характерна укрупненість елементів, що інтегруються; основні мотиви такої інтеграції пов'язані з критерієм стратегічної стійкості; 3) рівень галузевої взаємодії – це рівень стратегічного альянсу, який передбачає координаційний вид взаємодії сторін, для нього характерні великі розміри елементів, як правило, рівних за статусом.

Предмет нашого дослідження обмежений дослідженням інтеграції на рівні самостійних суб'єктів господарювання і включає аналіз процесів кластеризації та формування стратегічних альянсів.

Заслуговує на увагу підхід ряду авторів до поняття «кластер» або «кластерна система». Під кластерною структурою (системою) розуміється соціально-економічна система, утворена групою територіально сусідніх економічних суб'єктів, що взаємодіють один з одним шляхом обміну послугами, людьми, ідеями та інформацією та одержують в результаті синергетичних ефектів певні конкурентні переваги.

Концепція формування кластера повинна розроблятися з урахуванням специфіки вхідних у нього підприємств. Концептуально реформування підприємств як таких, і формування кластерів, представлених сукупністю взаємопов'язаних підприємств, мають багато спільного.

Мережеві зв'язки у розвитку кластерних структур виконують важливу прагматичну функцію, будучи, щонайменше потенційно, одним з факторів масштабного економічного зростання та поширення інновацій, часто ототожнюються з самою постіндустріальною формою організації економічного життя. Мережева структура може бути предметом неокласичного й інституційного напрямків дослідження; її можна охарактеризувати як структуру:

- ❖ що утворюється в результаті взаємодії та інтеграції підприємств, які здійснюють перетворення матеріальних, фінансових і інформаційних ресурсів в готову продукцію;

- ❖ яка відображатиме норми внутрішньомережевої координації дій учасників мережі.

Ступінь інтеграції в мережевих структурах може бути різною. Так, наприклад, фінансово-промислові групи можуть тягити як до жорстких, так і м'яких форм інтеграції, що передбачає переважне використання не вертикальних, а горизонтальних методів управління й врахування інтересів учасників. Як правило, зв'язки в мережах мають довгостроковий і стійкий характер, характеризуються достатньою щільністю, здатністю до самовідновлення та розширеного відтворення, що збільшує масштаби інтеграції і експансії на ринку. Це дозволяє говорити про особливості структури мережевого утворення. Ці зв'язки також опосередковані соціальними відносинами, здатними відігравати помітну роль при виборі стратегії розвитку інтегрованих підприємств.

Територіально-галузевий виробничий агропродовольчій комплекс, організований у формі кластера виступає як соціально-економічна система.

Таким чином, можна сформулювати імператив стратегічного управління структурними параметрами інтеграції в агропродовольчому комплексі – організація корпоративних структур у формі промислово-соціальних кластерів, що є ядром навколо якого групуються підприємства-постачальники і підприємства-споживачі інших галузей, що знаходяться в тісних коопераційних зв'язках з кластерним ядром територіально-промислового комплексу. Існують різні визначення стратегічних

альянсів. На наш погляд, альянси – це об'єднання, які можна охарактеризувати наступним чином – це угода про кооперацію двох або більше незалежних компаній для досягнення визначених стратегічних цілей. Такий союз часто укладають компанії, зайняті в суміжних або далеких один від одного сферах діяльності й мають взаємодоповнюючі технології або досвід. Стратегічний союз компаній на відміну від диверсифікованої корпорації не є самостійною юридичною особою. Саме тому союз має більше ступенів свободи та часто набуває більш глибокого характеру й гнучкості. Компанії, учасниці альянсів, не обмежені формальною регламентацією прав і обов'язків сторін, зберігають свої власні стратегічні цілі та істотні риси корпоративної культури. Тому альянси можуть укласти навіть конкуренти, не кажучи вже про постачальників і їх клієнтів, не втрачаючи при цьому індивідуальність самої компанії.

У широкому сенсі до міжнародних стратегічних альянсів відносяться функціональні угоди (наприклад, щодо спільних науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), розвитку виробництва, вдосконалення продукції). Стратегічний альянс іноді розуміється як ділові відносини між організаціями, в рамках яких вони диверсифікують ризики, об'єднують свої сильні сторони й інтегрують бізнес-функції для досягнення взаємної вигоди.

Формування альянсів дозволяє селективно оновлювати корпоративний «генофонд» (його також можна назвати «базою знань» компанії) шляхом змішування навичок і здібностей, наявних у різних компаніях, і вирощування на цій основі нових компетенцій і створення нових видів бізнесу. Це ілюструє безліч альянсів, що укладаються між виробниками побутового й комп'ютерного обладнання та власниками різних мовних мереж. Результатом таких альянсів стають розробки на стику галузей, в результаті яких найчастіше створюються абсолютно нові галузі.

Суттєвою особливістю альянсів є здатність об'єднувати абсолютно різних за профілем ринкових операторів і в той же час організації, що виробляють знання, науково-дослідні інститути, університети тощо. Іншими словами, в альянсах істотно знижується роль галузевої приналежності. Таким чином, стратегічний альянс є також ефективною формою інтеграції в агропродовольчій галузі. Особливе значення формування інтеграційних структур і альянсів в агропродовольчому комплексі має для України.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Інтеграція суб'єктів господарювання розглядається як багаторівневий процес системного перетворення, що передбачає якісні зміни на кожному етапі інтеграційного зростання.

Запропоновано типологію видів інтеграції, яка включила децентралізовану інтеграцію, частково централізовану інтеграцію, централізовану інтеграцію. Представлена класифікація може бути використана для якісного системного аналізу потенційних видів, форм і методів формування інтегрованих об'єднань підприємств агропромислового виробництва з урахуванням специфічних цілей об'єднання. З оглядом на специфіку України обґрунтовано провідну роль інтегрованих структур частково централізованого типу.

Інтеграція господарюючих суб'єктів у відповідності до елементів, що входять в інтеграційне об'єднання, має три основних рівня: рівень фірмової взаємодії, рівень корпоративної взаємодії, рівень галузевої взаємодії.

Розкрито структурні особливості функціонування інтегрованих структур агропромислового виробництва на кластерних засадах, в основі яких лежить раціоналізація трансформаційних перетворень в сфері міжгалузевого обміну, структурна реорганізація та інноваційно-інвестиційна модернізація підприємств-учасників об'єднань,

підвищення рівня економічної ефективності й конкурентоспроможності за рахунок отримання синергетичних ефектів економічної взаємодії.

Список літератури

1. Гегель Г. Сочинения: В 4 т. Т. 4. М.: Наука, 1959. 438 с.
2. Косіюк О. М. Теоретичні і практичні аспекти інтеграції організацій у ринковій економіці. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 3. Т. 3. С. 41-48.
3. Кедров В. М. Классификация наук: прогноз К. Маркса о науке будущего. М.: Мысль, 1985. 543 с.
4. Павельциг Г. Интеграция – дифференциация – прогресс. Интегративные тенденции в современном мире и социальный прогресс. М.: Изд-во МГУ, 1989. 224 с.
5. Спенсер Г. Гипотеза развития. Опыты научные, политические и философские. Мн.: Современный литератор, 1998. 1408 с.
6. Энгельгарт В. А. Интегрatism — путь от простого к сложному в познании явлений жизни. *Вопросы философии*. 1970. № 11. С. 103–115.
7. Винслав Ю. Утверждая научные принципы управления интегрированными корпорациями. *Российский экономический журнал*. 2001. № 10. С. 3-26.
8. Барышников А. С. Договорные объединения. *Вестник Ленинградского университета*. Сер. 5. Вып. 1 (№ 5). 1990. С. 80–89.
9. Лацис О. Р. Объединения в странах СЭВ: формы национальной и международной концентрации. М. 1978. 174 с.

References

1. Gegel', G. (1959). Sochineniya: V 4 t. [Works]. T. 4. M. Russia.
2. Kosiyuk, O. M. (2010). «Teoretichni i praktichni aspekti integraciyi organizacij u rinkovij ekonomicii». *Visnik Hmelnickogo nacionalnogo universitetu*. no 3. T. 3, pp. 41-48.
3. Kedrov, V. M. (1985). Klassifikaciya nauk: prognoz K. Marksa o nauke budushchego. [Classification of Sciences: K. Marx's Forecast on the Science of the Future]. M. Russia.
4. Pavel'cig, G. (1989). Integraciya – differenciaciya – progress. Integrativnye tendencii v sovremennom mire i social'nyj progress. [Integration – differentiation – progress. Integrative trends in the modern world and social progress]. M. Russia.
5. Spenser, G. (1998). Gipoteza razvitiya. Opyty nauchnye, politicheskie i filosofskie. [Development hypothesis. Scientific, political and philosophical experiences]. Mn. Belarus.
6. Engel'gart, V. A. (1970). «Integratism — put' ot prostogo k slozhnomu v poznanii yavlenij zhizni». *Voprosy filosofii*. no 11, pp. 103–115.
7. Vinslav, Y.U. (2001). «Utverzhdaya nauchnye principy upravleniya integrirovannymi korporacijami». *Rossijskij ekonomicheskij zhurnal*. no 10, pp. 3-26.
8. Baryshnikov, A. S. (1990). «Dogovornye ob"edineniya». *Vestnik Leningradskogo universiteta*. Issue 1 (no 5), pp. 80–89.
9. Lacis, O. R. (1978). Ob"edineniya v stranah SEV: formy nacional'noj i mezhdunarodnoj koncentracii. [Associations in the CMEA countries: forms of national and international concentration]. M. Russia.

Стаття надійшла до редакції 11.07.2019 р.